

ПРАВО НА ПОВСТАННЯ

Волошина В.В., Діордіца І.В.
Національний авіаційний університет

У статті визначено право громадян на опір як елемент забезпечення конституційного ладу України. Зазначено статті Кримінального кодексу України (далі – КК України), які регулюють злочини проти Основ національної безпеки України. Виокремлюється класифікація повстань на базі історичних подій. Визначаються форми права на повстання та їх ознаки. Розглядається питання щодо юридичного оформлення захисної діяльності народу в Україні, яке має важливе значення. Аналізується нормативна база щодо забезпечення незалежної, демократичної, суверенної, а також національної безпеки України. Розглядається класифікація права людей на опір.

Ключові слова: право на повстання, право на опір, захисна діяльність народу, основи національної безпеки, демократія, держава.

Постановка проблеми. У статті проаналізовано право громадян на опір, як елемент забезпечення стабільності конституційного ладу України. Рішення органів влади повинні бути узгоджені з народом та відповідати його волі, відтворюючи ідеальну схему демократії. Стаття 1 Конституції України проголошує, що Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава [1]. Виходячи з того, що саме держава підтримує існування демократичних, соціальних інститутів, то без належної державної безпеки, обороноздатності, її конституційного ладу, неможливо забезпечити належне виконання боротьби зі злочинністю, дотримання честі і гідності, безпеки тощо. Досліджуються наукові підходи до визначення поняття «захисна діяльність народу» та певних суміжних термінів, аналізуються точки зору різних авторів на дану проблематику.

Аналіз окремих досліджень і публікацій. Окремі аспекти даної проблематики можна дізнатися ознайомившись з працями таких дослідників як Ю. Г. Барабаш, О. В. Батанов, В. Ф. Коток, В. В. Кравченко, А. О. Янчук, А. В. Нечипоренко, М. І. Скригонюк, Н. Ю. Ротар та інші.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Однак не зважаючи на те що кримінально-правові аспекти відповідальності за повалення конституційного ладу є певним чином достатньо розробленими і репрезентованими в наукових дослідженнях, але питання реалізації права на повстання в умовах сьогодення абсолютно не вирішені, що зумовлює потребу в його подальшому вирішенні.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення форм реалізації права на повстання та настання кримінальної відповідальності за повалення конституційного ладу.

Виклад основного матеріалу. Нормативною базою щодо питань проти основ національної безпеки України є Конституція України, Закон України «Про основи національної безпеки України» та Кримінальний кодекс України (далі – КК України).

У Законі України «Про основи національної безпеки України» визначається національна безпека як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання

і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності... [2].

На тлі подій війни на сході держави, яка має на меті зміни та повалення конституційного ладу України, послаблення економіки, зміни кордонів та суверенності держави, відповідно до цих подій було прийнято низку змін до КК України. В розділі I Особливої частини розміщені злочини проти Основ національної безпеки України. У зазначених статтях, майже всі злочини проти Основ національної безпеки належать до тяжких або особливо тяжких. Наприклад, у ч. 2 і 3 ст. 109 КК України передбачається позбавлення волі – від 3 до 5 років, у ч. 3 ст. 110 КК України – від 10 до 15 років позбавлення волі.

Законом № 1533–VII було доповнено КК України ст. 110–2: «Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону» [3].

У статті 5 Конституції України проголошується, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами [4]. Це означає, що громадяни України мають право на державну та громадянську непокору у вигляді опору чи повстання.

Щодо визначення поняття «захисної діяльності народу» необхідно звернути увагу на взаємодію народу і держави. В літературі зазначається, що право на повстання проти тиранії, на громадянську непокору, застосування сили проти насильства розглядаються як складові елементи народного суверенітету. Ю. М. Тодика вважає, що право на опір – це «палиця з двома кінцями», а тому не досить часто знаходить конституційне закріплення [5, с. 93–94].

Право людей на опір визначається як природне право. Проте проблема опору народу правлячій владі, яка діє всупереч волі народу, залишається в тіні. Це пояснюється тим, що потрібна ретельна розробка права людей на опір. Можна виділити, що окремі конституції навіть закріплюють в своїх текстах право на захисну діяльність. Так, наприклад, відповідно до статті 20 Основного Закону Федеративної Республіки Німеччини від 23 травня

1949 року з наступними змінами [6] Федеративна Республіка Німеччина є демократичною і соціальною федеративною державою; вся державна влада виходить від народу. Вона здійснюється народом шляхом виборів і голосувань, а також через спеціальні органи законодавчої, виконавчої та судової влади; законодавча влада пов'язана конституційним ладом, виконавча і судова влада – законом і правом; всякому, хто спробує усунути цей лад, всі німці мають право чинити опір, якщо не можуть бути використані інші засоби.

Повстання – масовий збройний виступ проти встановленого стану речей. Тобто, повстання можна розуміти як одну із форми опору та відстоювання думки народу, якого не влаштовує на певному етапі стан речей який їх оточує.

Від найдавніших часів і донині, повстання вважалося останнім захистом людиною своїх прав.

Же у 1215 році Велика Хартія вольностей пунктом 61 закріпила право на повстання, де зазначалося «захоплення земель Короля, якщо він вперто порушуватиме мир та вольності, даровані та закріплені цією хартією» [7, с. 27].

У Декларації Незалежності США 1776 року зазначалося, що «коли довга низка правопорушень і зловживань владою, незмінно спрямована на досягнення тієї мети, виявляє намір підпорядкувати народ абсолютному деспотизму, тоді народ має право та обов'язок повалити такий уряд і встановити нову форму забезпечення народу в майбутньому» [8].

А. В. Нечипоренко, наголосив, що особливо цінними є положення іншого історичного документа – Декларації незалежності 1776 року, що провели розмежування повстань на законні, тобто виправдані та незаконні, а також визначили умови, за яких повстання є виправданими: «У випадку, якщо будь-яка форма уряду стає вбив чоюдля самих цих цілей (життя, свободи та прагнення до щастя), народ має право змінити або скасувати її та створити новий уряд, заснований на таких принципах і формах організації влади, які, на його погляд, найліпшим чином забезпечать людям безпеку і щастя» [9, с. 193]. Тобто відповідно до декларації та думки автора можна визначити, що повстання є неписаним, але й водночас невід'ємним правом народу.

Існує різна класифікація права на повстання. Слід виокремити прямі та непрямі форми реалізації. Прямі форми здійснюються на підставі Конституції України, право громадян збиратися мирно без зброї та проводити збори, проводити мітинги, право на страйк для захисту своїх економічних та соціальних прав. Непрямими ж формами виступають всенародні референдуми за народною ініціативою, громадські слухання, ініціативи, реалізація яких сприятиме налагодженню зв'язків між владою і громадськістю. За другою класифікацією форми повстання можна поділити на законні (виправдані) та незаконні. До незаконних відносяться: заколоти, військові перевороти. Законні повстання, тобто ті, які охоплюють усю державу (загальнодержавні) [9, с. 194].

М. І. Скригонюк, виділяє 4 групи права народу на опір:

1) опір, спрямований на зміну чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади;

2) опір, спрямований на розчленування держави;

3) опір, що не становить небезпеки;

4) малозначний опір [10].

Слід зазначити, що в окремих випадках до питання активних форм опору звертається навіть церква. Так, на офіційному Інтернет-сайті Української греко-католицької Церкви зазначається, що «Хоч Святе Письмо й називає державну владу «покликану Богом», проте кожна держава та уряд несуть на собі тавро недосконалості всього земного. На кожному кроці можна помітити прорахунки. Загрозою є злочинна тиранія. Громадяни не повинні виконувати злочинні накази, а іноді діяти всупереч державним заходам, намагаючись повалити злочинний уряд» [11].

У разі вчинення порушень з боку держави, Основний Закон гарантує мирні форми реалізації. Політичні права кожного громадянина повинні захищатися державою, адже це і є одним із елементів конституційного ладу. Наприклад, право на зміну конституційного ладу належить виключно народу, якщо ж державні органи узурпують таке право, то єдиним правильним рішенням буде реалізація мирного повстання проти таких незаконних дій. «Грубі помилки з боку влади, – писав Дж. Локк, – численні неправильні і незручні закони і всі прояви людської слабкості, народ перенесе без бунту і нарікання. Але якщо в результаті тривалих зловживань, правопорушень і хитрощів стає ясно, що тут є певний умисел, то не доводиться дивуватися, що народ повстає і намагається передати владу в руки тих, хто може забезпечити йому досягнення цілей, заради яких спочатку створювалася держава» [12]. Тобто, щоб уникнути активного повстання, яке являється агресивним заходом, потрібно дійти до спільної думки. Вирішення такого опору можливе лише за альтернативних форм супротиву, де виступає ціла низка колективних політичних прав («народне вето», громадські слухання), саме це сприятиме налагодженню зв'язків між державою та громадськістю.

Правове регулювання повстання – явище дуже складне. Сам термін «повстання» більшість держав засуджує, не говорячи про «право на повстання». Це пояснюється тим, що ніяка держава не хоче ставити під сумнів свою демократичність та своє законне походження.

Міжнародне право взагалі майже не вживає термін «повстання», замінюючи його на «боротьба». Особливістю є те що всі документи які містять терміни «повстання» та «боротьба» мають рекомендаційний характер. Про право на повстання не згадується ні у Декларації про права людини, ні в Міжнародних пактах про права людини.

Питання щодо юридичного оформлення захисної діяльності народу в Україні має важливе значення. Йдеться не тільки про захист суверенних прав народу, а й про забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Попри широку номенклатуру закріплених у чинній Конституції прав, переважна їх більшість залишається деклараціями, які не підкріплюються практикою відповідних правовідносин. Проблема полягає не лише в тому, що держава не виконує своїх конституційних зобов'язань, а й у тому, що Конституцією не передбачено механізмів, які надавали

б людині можливість самостійно й ефективно захищати свої конституційні права [13, с. 46].

Загальна декларація прав народів від 4 жовтня 1976 року, яка у частині 4 преамбули проголосила, що «...всі народи світу мають рівне право опиратися будь-якому іноземному втручання і самостійно обирати свій уряд, право, якщо вони підкорені, боротися за своє визволення, право отримувати допомогу у своїй боротьбі від інших народів...» [14, с. 33]. Отже, декларація стала підтримкою народів у їхньому нелегкому поступі до свободи та закріпила право на мирне повстання, та опір збоку народу від узурпації держави.

Необхідно звернути увагу на яскравий приклад демократичних процесів в Україні. Помаранчевої революції 2004 р. та Революції гідності 2013–2014 рр.

У ході цих революцій, можна зробити висновок, що традиційні інститути та процедури не завжди мають змогу розв'язати проблеми, а рішення, які вони приймають, відчутно впливають на життя людей. Тобто, спротив, повстання проти влади, які відбуваються час від часу стають результатом відсутності взаємного обміну між владою та громадянами.

Одним із найбільш правильних способів народного повстання, який носить опосередкований характер є всенародний референдум на противагу рішенням парламенту. В Україні інститут референдуму було вперше закріплено у Конституції України 1996 р. Наразі детальна регламентація його проведення закріплена у положеннях Закону України «Про всеукраїнський референдум» 2012 р. Цей закон регламентує гарантії проти можливої узурпації народного суверенітету державою [15].

За демократичного ладу громадянське суспільство не повинне залишитися осторонь. Функції держави та її органів мають підпорядковуватись інтересам громадянського суспільства, а стратегія конституційного регулювання визначатися системними властивостями не державного, а народного суверенітету. І головним призначенням конституції є, в першу чергу, захист громадянського суспільства, в тому числі і від парламентського свавілля. Коли ж немає реальних механізмів відкликання або зміни влади, народ має законне право на повстання і розв'язання проблеми збройним шляхом [16].

Майбутнє демократії, як стверджують сучасні науковці, слід вбачати в сильній демократії учасницького типу. Головна перевага такої демократії

не ліквідувати конфлікти, а трансформувати їх. Такі трансформації полягають у активній участі у громадському житті, спільних міркуваннях та діях, на не подолання конфлікту, а на зміну інтересів. Саме з цього приводу висловив свою думку науковець О. О. Чуб. Він вважає, що спільноти, яка робить можливою демократичну політику, можна досягти лише в асоціативних зв'язках, які повинні захищатися і постійно укріплюватися державою. Об'єднання громадян беруть активну участь у політичному житті суспільства в таких формах, як залучення до проведення виборів, референдумів, всенародних обговорень, направлення колективних письмових звернень до органів державної влади, здійснення громадського контролю [17, с. 178].

Висновки і пропозиції. Отже, підсумовуючи потрібно зазначити наступне.

Право на повстання – це право громадян будь-якими засобами захищати, аж до збройної боротьби, свої права та свободи від узурпаторів. Безсумнівним є той факт, що рішення органів влади повинні бути узгоджені з народом та відповідати його волі, відтворюючи ідеальну схему учасницької демократії.

Суспільство має природне право на захист при порушенні своїх прав та людської гідності. Право на повстання, як насильницька форма супротиву, розглядається як конституційний еквівалент права на необхідну оборону, крайній засіб, до якого звертаються у разі неможливості ефективно захисту своїх прав за допомогою інших правових механізмів, що реалізуються в умовах демократичного режиму. Існує декілька класифікацій права на повстання:

1. Прямі та непрямі форми реалізації.
2. Законні (виправдані) та незаконні.

Нормативною базою щодо забезпечення незалежної, демократичної, суверенної, а також національної безпеки України є Конституція України, Закон України «Про основи національної безпеки України» та КК України.

Таким чином, згідно з українським законодавством, народ має право на повстання лише при наявності підстав у вигляді порушення його прав. При цьому має бути очевидним, що ці права фактично не захищаються і не оберігаються владою закону, доказом чого є масове порушення прав. Реалізація права на повстання без наявності таких підстав повинна кваліфікуватись як зловживання правом.

Список літератури:

1. Конституція України [Електронний ресурс]. – 2011. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254>
2. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. № 964–IV [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
3. Закон України «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за фінансування сепаратизму» від 19.06.2014 № 1533–VII [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1533-18>
4. Офіційне тлумачення положення частини третьої статті 5 див. в Рішеннях Конституційного Суду № 6–рп / 2005 від 05.10.2005, № 6–рп / 2008 від 16.04.2008 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-08>
5. Тодька Ю. Н. Основы конституционного строя Украины: моногр. / Ю. Н. Тодька. – Харьков: Факт, 2000. – 177 с.
6. Основной Закон Федеративной Республики Германия от 23 мая 1949 г. (с последующими изменениями и дополнениями до 20 октября 1997 г.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rfhwb.de/Pravo/Pravo_ru/pravo_ru1.htm

7. Всеобщая декларация прав человека / Международные акты о правах человека. Сборник документов. – М.: Издательская группа НОРМА – ИНФРА, 1999. – С. 39.
8. Янчук А. О. Поняття і основні ознаки захисної діяльності народу / А. О. Янчук // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право. – 2014. – Вип. 8. – С. 67–77. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_pr_2014_8_11
9. Нечипоренко А. В. Повстання як останній засіб захисту прав людини / А. В. Нечипоренко / Наукові записки НаУКМА: Спеціальний випуск. – 2000. – Т. 18, ч. 1. – С. 192–195.
10. Скригонюк М. І. Плебсологія і право народу на опір [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://papers.univ.kiev.ua/jurydychni_nauky/articles/Plebsology_and_People_s_Right_of_Resistance_17974.pdf
11. Межі державної влади і право народу чинити опір. – офіційний Інтернет-сайт Української Греко-Католицької Церкви [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.ugcc.org.ua/ukr/library/moral/23/26/>
12. Локк Дж. Два трактата о правлении [Електронний ресурс] / Электронная библиотека «Гражданское общество». – Режим доступу: <http://www.civisbook.ru/>.
13. Права людини в Україні – 2012. Доповідь правозахисних організацій / за ред. Є. Ю. Захарова; Українська Гельсінська спілка з прав людини. – Харків: Права людини. – 2013. – 560 с.
14. Ротар Н. Ю. Участь громадян України у циклічних політичних процесах трансформаційного періоду: автореф. дис. ... д – ра політ. наук: спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Н. Ю. Ротар; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2007. – 39 с.
15. Закон України «Про всеукраїнський референдум» від 06.11.2012 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5475-17>
16. Павшук К. О. Право на опір у контексті сучасних демократичних процесів / К. О. Павшук // Проблеми законності. – 2015. – Вип. 129. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2015_129_13
17. Чуб О. О. Загальна характеристика форм безпосередньої та представницької демократії в аспекті функціонування державної влади в Україні / О. О. Чуб // Демократичні засади організації і функціонування вищих органів державної влади України: моногр. / Ю. Г. Барабаш, І. І. Дахова, О. П. Євсєєв [та ін.]; за заг. ред. Ю. Г. Барабаша. – Х.: Право, 2013. – Гл. 1, розд. II. – С. 157–192.

Волошина В.В., Диордица И.В.

Национальный авиационный университет

ПРАВО НА ВОССТАНИЕ

Аннотация

В статье определено право граждан на сопротивление как элемент обеспечения конституционного строя Украины. Указано статьи Уголовного кодекса Украины (далее – УК Украины), которые регулируют преступления против основ национальной безопасности Украины. Выделяется классификация восстаний на базе исторических событий. Определяются формы права на восстание и их признаки. Рассматривается вопрос по юридическому оформлению защитной деятельности народа в Украине имеет важное значение. Анализируется нормативная база по обеспечению независимого, демократического, суверенного, а также национальной безопасности Украины. Рассматривается классификация права людей на сопротивление.

Ключевые слова: право на восстание, право на сопротивление, защитная деятельность народа, основы национальной безопасности, демократия, государство.

Voloshina V.V., Dioritsa I.V.

National Aviation University

THE RIGHT TO AN UPRISING

Summary

The article defines the right of citizens to resist as an element of ensuring the constitutional order of Ukraine. The articles of the Criminal Code of Ukraine (hereinafter – the Criminal Code of Ukraine), which regulate crimes against the Fundamentals of National Security of Ukraine, are indicated. The classification of uprisings is distinguished on the basis of historical events. The forms of the right to an uprising and their signs are determined. Consideration of the issue of legal formulation of the protective activities of the people in Ukraine is important. The normative base for ensuring an independent, democratic, sovereign, as well as national security of Ukraine is analyzed. The classification of the right of people to resistance is considered.

Keywords: the right to an uprising, the right to resistance, the protective activities of the people, the basis of national security, democracy, the state.